

RESSENYA A ANTONI SIMON TARRÉS *LA UNITAT D'ESPANYA COM A VALOR POLÍTIC. UNA ARQUEOLOGIA INTEL·LECTUAL*, CATARROJA-BARCELONA, EDITORIAL AFERS, 2022, 453 PP., ISBN 978-84-18618-31-4

REVIEW TO ANTONI SIMON TARRÉS *LA UNITAT D'ESPANYA COM A VALOR POLÍTIC. UNA ARQUEOLOGIA INTEL·LECTUAL*, CATARROJA-BARCELONA, EDITORIAL AFERS, 2022, 453 PP., ISBN 978-84-18618-31-4

ÀNGEL CASALS MARTÍNEZ
casals@ub.edu

Universitat de Barcelona

Pot ser pot cridarà l'atenció que un catedràtic especialista en història moderna plantegi un treball amb un arc temporal que comença en l'Edat Mitjana i arriba fins a la transició política espanyola el 1978 i una mica més enllà. Però si es coneix la trajectòria intel·lectual d'Antoni Simon no resulta sorprenent. L'any 2005 havia publicat el llibre «Construccions polítiques i identitats nacionals, Catalunya i els orígens de l'estat modern espanyol» en que plantejava la construcció d'Espanya com a unitat nacional i estatal als segles XVI i XVII des d'un hegemonia castellana exclouent de les altres realitats nacionals peninsulars.

Així que el present treball és la continuïtat d'una línia de recerca i reflexió que corona amb el pes d'una erudició excepcional (1045 notes i més de 2000 referències bibliogràfiques) i d'unes conclusions contundents encara que formalment no estan recollides com a tals en un apartat específic de l'obra.

La base teòrica del llibre es fonamenta sobre dos conceptes. D'una banda l'ús de corrents com la història conceptual i la que en el seu moment va alimentar l'anomenat «postmodernisme» i el gir lingüístic, encara que Simon Tarrés usa els autors (Wittgenstein i sobretot Foucault i Reinhart Koselleck) de forma selectiva i sense arribar a la negació del coneixement històric que va concloure Hayden White, si que s'afirma que els conceptes no tenen història «per se» sinó que són contenidors de contextos històrics.

Aquest punt de partida teòric precedeix una revisió sobre el concepte de unitat com a valor superior des de la filosofia grega i com es tradueix políticament en la idea d'imperi des de la tradició bíblica a l'imperi hispànic i en el que aplica allò que prèviament a afirmat: és el context el que omple de contingut el mot.

Antoni Simon inicia la trajectòria de la construcció de la idea i la identitat espanyola en la historiografia medieval castellana i l'aparició del mite visigòtic de l'Espanya cristiana i unida que la reialesa castellana va convertir en el seu horitzó, vinculat a un imperialisme castellà de domini sobre la resta dels regnes hispànics, tant cristians com musulmans. L'evolució de la seva lògica portaria a un canvi en la concepció de la idea imperial. Durant l'Edat Mitjana l'existència de l'imperi necessitava del reconeixement papal, mentre que a Castella la legitimitat de la seva existència es fonamentava en l'exercici de l'hegemonia, basada en la força, peninsular.

L'esquema que ens proposa en el llibre parteix de la tradició historiogràfica espanyola (Menéndez Pidal, Maravall...) i les crítiques d'autors com el britànic (J.N. Hillgarth) i la historiografia aragonesa (Sesma Muñoz) i catalana. En la tria que fa d'un discurs comprensiu de la construcció de la idea d'Espanya es troba a faltar una explicació més àmplia del concepte de Reconquesta, que segons la pròpia tradició espanyola està estretament vinculat amb el de Croada i el d'unitat nacional, com es pot veure en els treballs de José Luís Martín Rodríguez o Carlos Ayala Martínez. Se'n parla, però no es desenvolupa en el llibre quan són idees que resultaran fonamentals en l'expansió del pensament castellà d'Espanya a l'Edat Moderna i en el segle XIX i que l'extrema dreta (i la no tan extrema) manté encara a dia d'avui.

El fonament medieval serveix per entendre bé, i en el llibre funciona perfectament, la conversió de Castella en Espanya i com la resta de nacions hispàniques (amb l'excepció de la portuguesa) hi van quedant subsumides dins una dinàmica de nació dominant-nacions dominades. Príncep, religió i unitat lingüística i cultural en són els elements que es van fer servir, però la construcció d'un discurs unitari no era encara la construcció d'una entitat política unitària. L'ús d'un catolicisme universalista com a legitimador del poder imperial hispànic afegia l'element del poble escollit per la Providència i Simon Tarrés és molt precís en introduir l'element dinàstic (la casa d'Àustria)

i l'element religiós com a instruments al servei dels interessos d'un grup dominant castellà que té amb la dinastia una relació contradictòria, ja que aquesta tan podia servir al propòsit unitari com, per la pluralitat de l'herència europea, el podia frenar. Aquestes circumstàncies van impulsar finalment el projecte de la unificació política peninsular perquè responia a l'interès tant dels que volien desfer-se dels compromisos internacionals de la dinastia per evitar dessagnar Castella com dels que els volien mantenir però consideraven imprescindible que els costos imperials fossin assumits pels territoris no castellans.

I possiblement ningú com l'autor pot copsar la importància del 1640 peninsular. Fugint de qualsevol anàlisi reduccionista, recorda que van haver diverses concepcions d'Espanya que eren compatibles amb l'existència d'altres nacions ibèriques i que pretenien una unificació per la via del consens, que va saltar pels aires amb el projecte d'Olivares. Ni la fidelitat dinàstica, ni la religió, ni l'amenaça militar exterior van ser suficients i va caldre la confrontació armada que deixà com a resultat l'augment de les contra-identitats oposades a Castella i, al mateix temps, va reforçar la identitat espanyola entre els castellans però va reduir les possibilitats d'una unitat peninsular consensuada.

Com el propòsit de llibre no és confrontar-se amb la historiografia espanyola actual sobre la Monarquia dels Àustria, no hi ha referències a les actuals interpretacions del període basades en els elements republicans de la Monarquia Hispànica o en el seu policentrisme que pretén construir una història «postnacional» com proposen els historiadors recollits en la «Red Columnaria». Encara que aquesta tria sigui una opció perfectament lògica amb l'estructura i finalitat de l'obra, li fa córrer el risc de situar-la injustament al marge dels debats historiogràfics que, de tant post-nacionals com diuen ser, parlen cada cop més de «Monarquia de España» per referir-se a la construcció política dels Àustria i que de forma explícita neguen el debat sobre les identitats nacionals en les seves obres.

El poc pes que té en el llibre el plantejament de la Guerra de Successió respon a la interpretació que Simon Tarrés ha fet en obres anteriors en les que ha discutit el plantejament fet per autors com Ernest Lluch o Joaquim Albareda sobre l'existència de l'austriacisme com a alternativa catalana al model borbònic. Cal recordar que en el seu llibre «Del 1640 al 1705 : l'autogovern de Catalunya i la classe dirigent catalana en el joc de la política internacional europea» (2011) la tesi fonamental era que l'opció dels catalans per Carles d'Àustria s'explicava per la voluntat de recuperar la situació institucional de 1640 i no per la voluntat intervencionista en el govern de Madrid que es marca com a característica de l'austriacisme. Aquí ni tan sols l'esmenta i usant al comte de Robres com a representant de la ideologia castellanista-centralista manté la seva tesi de la dialèctica entre nació dominant i nacions dominades que finalment es resol a favor de la primera.

La igualació jurídica de la Nova Planta va respondre, doncs, a dues grans directrius politico-ideològiques: la que cercava la liquidació de la identitat política de la Corona d'Aragó i la que volia crear una monarquia absolutista a partir de la unificació política espanyola. La historiografia espanyola sovint n'ha fet una lectura determinista assumint l'existència d'una evolució del sistema pre-nacional dels Àustria a l'estat-nació del segle XIX i en aquest sentit, tant la Guerra de Successió com el règim instaurat per Felip V serien etapes cap a un final inevitable per necessari.

No costa gens veure aquest fil conductor en les posicions teòriques que tant des del dret com des de la història es van bastint al llarg dels segles XIX i XX a Espanya i que Simon Tarrés va resseguir amb tota cura. Les posicions catalanes a les corts de Cadis que pretenien revertir la situació de domini de Castella sobre la resta no van reeixir. Ben al contrari, l'unitarisme nacional va esdevenir un valor superior al de la llibertat individual i la nació va esdevenir un ens amb vida pròpia acceptat per liberals i conservadors que discrepaven únicament en qui era el titular de la sobirania nacional: el poble o el rei.

Encara que compartint plenament aquest punt de vista, es troba a faltar la referència a les posicions discrepants tant entre els autors del segle XIX com en la historiografia espanyola actual. Es troben a faltar referències al liberalisme que rebutjava el període dels Àustria i proposava un retorn a les llibertats medievals dels antics regnes (com el poeta madrileny Manuel José Quintana) i posaven l'edat d'or espanyola en la monarquia dels Reis Catòlics i la decadència en la dels Àustria –del que seria hereu Claudio Sánchez Albornoz. Pel que fa a la historiografia actual, les teories sobre la dèbil nacionalització d'Espanya en el segle XIX surten esmentades però no es debaten.

Aquestes absències, insistim, tenen a veure amb el plantejament de fons del llibre i per això mateix a mesura que s'avança en l'estudi del concepte d'unitat en l'Espanya vuitcentista els historiadors van deixant pas als juristes en les seves pàgines, perquè seran ells, sota la influència del pensament centralista francès, els que van identificar unitat i administració centralitzada. La conversió en doctrina política incontrovertible d'aquest principi es donà amb la Restauració, quan nació i estat van esdevenir un únic subjecte que no naixia d'un pacte, sinó que era considerada una realitat que transcendia la política i que, per tant, furtava qualsevol debat sobre aquesta qüestió. Aquesta idea es va generalitzar en el conjunt de la classe política i intel·lectual espanyola i per això va fracassar l'alternativa des del republicanisme federalista, que va tenir una evident contradicció entre la seva teoria i l'escassa praxi política. Allà on Pi i Margall va plantejar una unitat voluntària des de l'individu als pobles fins arribar a l'estat basada en la diversitat, la Primera República va voler construir-se des del repartiment d'atribucions des de la cúpula de l'estat cap avall, una prova més de que la confusió entre nació i estat s'havia estès entre tot l'espectre ideològic espanyol.

La lectura que es fa del pensament d'Ortega y Gasset és una de les peces claus per entendre el tram argumental de Simon Tarrés. Amb tota la raó converteix al filòsof madrileny en el punt d'arribada de tot el pensament decimonònic i en el fonament del pensament unitari del segle XX. Dos aspectes es ressalten: el protagonisme de Castella en la construcció d'Espanya com a nació i la funció del poder en aquest procés que esdevé, quan cal, violent per assegurar la unitat nacional.

Els vincles que s'estableixen entre el pensament orteguian i l'extrema dreta distingeixen clarament l'element providencial i confessional que té aquesta última i supera l'anàlisi simplista que ha vinculat el falangisme directament a Ortega per la reivindicació que ambdós fan de la violència.

Encara que el llibre no té conclusions, l'anàlisi que es fa de la constitució del 1978 obre el camí a les reflexions del lector que haurien de contenir-se en aquest apartat. Si s'accepta el fil argumental de llibre, que el text constitucional està fonamentat en la unitat espanyola i que sobre aquesta s'ha aixecat l'edifici jurídic i constitucional de l'actual estat espanyol n'és el resultat lògic. La unitat nacional ha esdevingut un valor superior al de la llibertat i la democràcia i per això la reacció de l'aparell judicial espanyol al procés català ha estat tan virulenta.

L'obra permet doncs, resseguir amb una notable erudició i detall aquest procés que la ideologia nacional espanyola ha presentat com a determinista, inevitable i, per tant, fora de tot debat polític si no és a costa de esmicolar-ho tot de cap i de nou, cosa totalment impossible d'acord amb un marc ideològic i legal que s'ha anat construint al llarg dels dos darrers segles amb la voluntat d'acabar esborrant qualsevol diferència nacional en el sí de l'estat.

Al acabar la seva lectura no es pot deixar de tenir la sensació, entre inquietant i decebedora, que els plantejaments proposats per Antoni Simon Tarrés estan en uns paràmetres intel·lectuals i culturals ben presents en la historiografia i el pensament català, però que són molt aliens al marc espanyol dels que haurien de ser els seus interlocutors en un debat que, em temo, no s'arribarà a produir.